

Sámediggi
Sámedigge
Saemiedigkie
Sametinget

SAMISK SPRÅKHANDBOK

för förvaltningsmyndigheter

UTARBETAD AV ELLI SIVI NÄKKÄLÄJÄRVI UTSI

Reviderad i februari 2010

Språkhandboken utarbetades första gången av Sametingets språkexpert Elli Sivi Näkkäljärvi Utsi som svar på ett regeringsuppdrag till Sametinget. Uppdraget redovisades till regeringen den 31 januari 2008 under namnet "*Samisk språkhandbok för ökad användning av samiska i förvaltningsmyndigheter*". I samband med minoritetsreformen som trädde i kraft den 1 januari 2010 har innehållet reviderats.

Blanketterna finns att ladda ner på www.sametinget.se/sprakhandbok
Innehållet får fritt kopieras och citeras om källa uppges.

ISBN 978-91-977657-6-3

Sametinget, Box 90, 981 22 Giron/Kiruna. Besök: Adolf Hedinsvägen 58
Tel. 0980-780 30 Fax 0980-780 31 E-post: kansli@sametinget.se
www.sametinget.se

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	4
2	Språkhandbokens fem steg	5
3	De samiska språken, samerna och samepolitiken.....	6
3.1	De samiska språken.....	6
3.2	De samiska skriftspråken.....	6
3.2.1	Nordsamisk ortografi	6
3.2.2	Lulesamisk ortografi	7
3.2.3	Sydsamisk ortografi	7
3.3	Befolkningstal.....	7
3.3.1	Samer	7
3.3.2	Samisktalande.....	8
3.4	Faktorer som påverkar möjligheterna att bevara samiskan.....	8
3.4.1	Faktorer på samhällsnivå.....	9
3.4.2	Faktorer på grupp-nivå.....	9
3.4.3	Faktorer på individ-nivå.....	9
3.5	Samerna -- ett urfolk och nationell minoritet i Sverige.....	10
3.6	Statens samepolitik.....	10
4	Europarådets ramkonvention och stadga samt övriga internationella konventioner	12
4.1.1	Skydd för nationella minoriteter.....	12
4.1.2	Landsdels- eller minoritetsspråk.....	12
4.1.3	Synen på urfolk i ett internationellt perspektiv	12
5	Språklagen och det allmännas ansvar för den enskildes tillgång till det samiska språket.....	15
6	Lag om minoriteter och minoritetsspråk.....	16
6.1	Skyldighet att informera, främja och samråda	16
6.2	Utvidgat förvaltningsområde för samiska språket	16
6.3	Rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheterna	18
6.4	Skyldighet att verka för rekrytering av språkkunnig personal	18
6.5	Rätt att använda samiska hos domstolarna	18
6.6	Samiska i förskoleverksamhet.....	19
6.7	Samiska inom äldreomsorg.....	19
7	Uppföljning och styrning av minoritetspolitiken.....	20
7.1	Myndighetsansvar	20
7.2	De nationella minoriteternas inflytande stärks	20
8	Statsbidrag	21
9	Samiska språklagar i Finland och Norge.....	22
10	Det samiska språkets offentliga användning i övrigt.....	23
10.1	Modersmålsundervisning.....	23
10.2	Sameskolstyrelsen och sameskolorna	23
10.2.1	Sameskolor	23
10.2.2	Integrerad samisk undervisning	24
10.3	Samiska ortnamn	24
10.3.1	Ortnamnen och deras värde	24
10.3.2	Myndighetsansvaret för ortnamnen.....	25

	10.3.3	Samiska ortnamn m.m. på kartor och skyltar	25
	10.3.4	Kommunernas ortnamnsverksamhet	26
11		Språkprojekt till stöd för språklagsreformen i Finland	27
	11.1	Språkförbindelser i förvaltningen	27
	11.2	Språkförbindelseprojektets faser	28
	11.3	Språkförbindelsernas innehåll	28
12		Myndigheternas genomförande av språkhandboken - processbeskrivning ..	30
	12.1	[<i>Myndighetens namn</i>] startar arbetet med ett språkprogram för samiska	30
	12.2	Lägesbeskrivning	30
	12.3	Samråd med samerna	30
	12.4	Språkprogrammets och handlingsplanens ambitionsnivå och tidsplan	30
	12.5	Undersökningsmaterialet presenteras, diskuteras och bereds	31
	12.6	Myndighetens ledning godkänner språkprogrammet för samiska	31
	12.7	Handlingsplaner för samiska	31
13		Lägesbeskrivning	32
14		Exempel på ett språkprogram för samiska hos en myndighet	33
	14.1	Allmänt	33
	14.2	Lägesbeskrivning	33
	14.3	Samverkan med samerna	34
	14.4	Samer och samisktalande	34
	14.5	Information på samiska	34
	14.6	Kontakter med enskilda samisktalande	34
	14.7	Personalen	35
	14.8	Förskoleverksamhet [<i>inom kommunerna</i>]	35
	14.9	Modersmålsundervisning [<i>inom kommunerna</i>]	35
	14.10	Äldreomsorgsverksamhet [<i>inom kommunerna</i>]	35
	14.11	Synpunkter från allmänheten	35
	14.12	Uppföljning	36
15		Exempel på en handlingsplan för samiska i förvaltningen	37
	15.1	[<i>Myndighetens namn</i>] program för information på samiska	37
	15.2	Handlingsplanens genomförande	37
	15.2.1	Informationsskyldighet – åtgärder, ansvariga, tidsplan och statsbidrag	37
16		Referenser	39
17		Bilagor	40

1 Inledning

För att förtydliga de nationella minoriteternas rättigheter har riksdagen beslutat om en ny lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Den 1 januari 2010 trädde lagen (2009:724) om minoriteter och minoritetsspråk i kraft då lagen (1999:1175) om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar och lagen (1999:1176) om rätt att använda finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar upphörde att gälla. Samtidigt gjordes ändringar i sametingslagen (1992:1433) och socialtjänstlagen (2001:453). Lagen innehåller bl.a. allmänna bestämmelser rörande samtliga nationella minoriteter, bestämmelser om utvidgning av förvaltningsområdena för samiska och finska, bestämmelser om rätt att använda finska, meänkieli och samiska samt om uppföljning av efterlevnaden av lagen. Det samiska förvaltningsområdet omfattar Arjeplog, Arvidsjaur, Berg, Gällivare, Härjedalen, Jokkmokk, Kiruna, Lycksele, Malå, Sorsele, Storuman, Strömsund, Umeå, Vilhelmina, Åre, Älvdalen och Östersund kommuner. Även andra kommuner kan efter anmälan få ingå i förvaltningsområdet för samiska. Lagen är tillämplig hos kommunala, statliga regionala och lokala förvaltningsmyndigheter samt domstolar inom förvaltningsområdet.

Statens samlade strategi för minoritetspolitiken innehåller åtgärder för att:

- motverka diskriminering och utsatthet av de nationella minoriteterna,
- säkerställa en bättre efterlevnad av Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och den europeiska stadgan om landsdels- och minoritetsspråk och uppföljning av vidtagna åtgärder,
- stärka de nationella minoriteternas egenmakt och inflytande, samt
- främja bevarandet av de nationella minoritetsspråken.

Sametinget har haft regeringens uppdrag att, efter samråd med utvalda kommuner och annan förvaltning, utarbeta ett förslag till handbok för hur kommuner och övrig förvaltning praktiskt ska kunna synliggöra samiskan, öka den samiska språkkompetensen bland de anställda samt öka allmänhetens användning av samiska i kontakt med kommun och övrig förvaltning. Uppdraget redovisades till regeringen i januari 2008.

Elli Sivi Näkkäljärvi Utsi, språkexpert med funktionsansvar vid Sametinget, ansvarade för utarbetandet av språkhandboken. Samrådsmöten hölls med representanter för Länsstyrelsen i Norrbottens län, Försäkringskassan, Länsarbetsnämnden, Kommunförbundet Norrbotten, Arjeplogs kommun, Kiruna kommun, Gällivare kommun och Jokkmokks kommun under ledning av Sametingets kanslichef. Sameskolstyrelsen lämnade synpunkter på de avsnitt som berör deras verksamhet.

Efter att lagen (2009:724) om minoriteter och minoritetsspråk trädde i kraft har språkhandboken reviderats av Elli Sivi Näkkäljärvi Utsi i februari 2010.

2 Språkhandbokens fem steg

Språkhandboken föreslår att myndigheten ska arbeta i fem steg:

1. Utarbeta och fastställa ett dokument för arbetets uppläggning och genomförande (kapitel 12).
2. Göra en lägesbeskrivning av det samiska språkets användning. Kartläggningen görs enligt en mall och omfattar myndighetens hela verksamhetsområde, såsom antalet samer och samisktalande, informationen på samiska, kontakter med enskilda, personalutveckling, förskoleverksamhet, modersmålsundervisning och äldreomsorg (kapitel 13 och bilagorna 1-8).
3. Fastställa ett språkprogram för samiska, som ska fungera som en principiell vägledning för myndighetens verksamhet. Med utgångspunkt från gällande lagstiftning och den kartlagda språksituationen fastställs språkprogrammets ambitionsnivå. Språkprogrammet bör fastställas på högsta eller hög nivå i organisationen (kapitel 14).
4. Utarbeta handlingsplaner för samiska, som är verksamhetsinriktade dokument för myndighetens olika enheter. Handlingsplanerna bör fastställas av verksamhetsledningen och bör utvärderas och revideras årligen (kapitel 15).
5. Tillhandahålla responsblanketter, med vilka enskilda ska ha möjlighet att komma med skriftliga synpunkter på eller krav på förbättringar av den språkliga servicen (bilaga 8).

Handboken har tre syften: synliggöra samiskan, öka den samiska språkkompetensen bland de anställda samt öka allmänhetens användning av samiska i kontakt med kommun och övrig förvaltning. I föreliggande förslag behandlas dessa tre syften inte var för sig. Myndigheterna bör kunna uppnå dessa syften genom att följa den arbetsmodell som föreslås i handboken.

Inledningsvis redovisas kapitelvis de samiska språken, samerna och samepolitiken, Europarådets ramkonvention och stadga samt övriga internationella konventioner, lagen om minoriteter och minoritetsspråk och det samiska språkets offentliga användning i övrigt.

Som modell för språkhandboken har Sametinget använt sig av det språkförbindelseprojekt som genomförts i Finland. Projektet redovisas kortfattat i kapitel 11.

3 De samiska språken, samerna och samepolitiken

3.1 De samiska språken

Samiskan tillhör den finsk-ugriska språkfamiljen. Finska, estniska, liviska och ungerska tillhör samma språkfamilj och är alltså släkt med varandra. Till samma grupp hör också några andra språk som talas av folk i nordvästra Ryssland, till exempel udmurtiska, mordvinska, mari och komi.

Samiskan delas in i tre huvudspråk och de i sin tur i nio varieteter. Huvudspråken är: östsamiska, centralsamiska och sydsamiska.

Östsamiska varieteter talas på Kolahalvön i Ryssland och i nordöstra Finland; centralsamiska varieteter talas i Finland, Norge och Sverige; sydsamiska varieteter talas i Norge och Sverige. I Sverige talas nordsamiska, lulesamiska och pitesamiska (som hör till den centralsamiska huvuddialekten), sydsamiska och umesamiska (sydsamiska varieteter). Gränserna mellan de olika varieteterna är inte skarpa utan förändras gradvis. De skillnader som finns gör att en same från ett område kan ha svårt att förstå en same från ett annat område. Skillnaderna är jämförbara med skillnaderna mellan svenska, norska och danska. De som vant sig vid en annan dialekt kan prata med varandra, medan andra har svårare att kommunicera. Skillnaderna mellan varieteterna som ligger längst bort från varandra - samiskan i öster och samiskan i söder - är stora.

I förarbetena till lagen 1999:1175 om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar preciserades att med samiska avses de tre samiska språken nord-, lule- och sydsamiska. Vid tillämpningen av lagen har myndigheterna att ta hänsyn till vilket samiskt språk enskilda använder (prop. 1998/99:143).

3.2 De samiska skriftspråken

Tre av de godkända samiska skriftspråken används i Sverige. Nordsamiskt skriftspråk används också i Finland och Norge och lule- och sydsamiskt skriftspråk används också i Norge. De övriga skriftspråken är enaresamiska i Finland, skoltsamiska i Finland, Norge och Ryssland och kildinsamiska i Ryssland.

3.2.1 Nordsamisk ortografi

Samernas X konferens 1978, fastställde den gemensamma nordsamiska ortografin. Samisk språknämnd och Samerådet beslutade om korrigeringar av ortografin 1984. Därefter skulle det nordsamiska skrivsättet användas i undervisningen och i alla offentliga dokument. Det nordsamiska alfabetet består av bokstäverna: a, á, b, c, č, d, đ, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, ŋ, o, p, r, s, š, t, ʦ, u, v, z ja ž.

3.2.2 Lulesamisk ortografi

Ortografen för det lulesamiska skriftspråket fastställdes 1983. Följande bokstäver används i det lulesamiska alfabetet: a, á, b, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, ŋ o, p, r, s, t, u, v, å, ä(æ i Norge).

3.2.3 Sydsamisk ortografi

Det norska Kirke- og undervisningsdepartementet och svenska Skolöverstyrelsen fastställde 1978 den sydsamiska rättskrivningen och språkformen. Det sydsamiska skriftspråket har följande alfabete: a, b, d, e, f, g, h, i, ĳ, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, v, y, å, æ(ä), ø(ö).

3.3 Befolkningstal

3.3.1 Samer

Hur många samer det finns är svårt att säga eftersom officiella uppgifter saknas. Men man brukar dock uppskatta att det finns mellan 70 000-80 000 individer. De flesta bor i Norge (40 000), följt av Sverige (20 000) och Finland (10 000) samt Ryssland (2 000-3 000).

Antalet frivilligt anmälda personer över 18 år till sametingsvalens röstlängder i Finland, Norge och Sverige var följande:

2007	Finland	5 317
2009	Norge	13 890
2009	Sverige	7 812

En sammanställning av en befolkningsstudie gjord för Sameutredningen (SOU 1975:100) visar att andelen samer i förvaltningsområdets kommuner var upp till 20 %.

Vid sametingsvalet 2009 registrerades antalet röstberättigade samer i förvaltningskommunerna.

Det aktuella befolkningstalet beräknas från att de i röstlängden registrerade samerna utökas med andelen personer under 19 år, som antas vara 40 %, d.v.s. lika stor som hos den övriga befolkningen i Sverige.

Kommun	1975	2009	Beräknat
Kiruna	1 678	1 382	2 303
Jokkmokk	569	593	988
Gällivare	1 445	569	948
Storuman	506	410	683
Umeå	304	378	630
Arvidsjaur	696	279	465
Arjeplog	391	253	421
Vilhelmina	324	229	382

Sorsele	304	201	335
Östersund	288	135	225
Lycksele	166	123	205
Härjedalen	292	119	198
Malå	452	115	192
Krokom	211	103	172
Strömsund	237	82	137
Åre	141	81	135
Berg	110	39	65
Älvdalen	31	17	28

3.3.2 Samisktalande

Antalet samisktalande är färre. Olika undersökningar redovisar något olika resultat. Antalet samisktalande i Finland beräknas till 2 500 personer, i Norge till 23 000 personer och i Ryssland till cirka 700 personer.

I Sverige har professor Mikael Svonni vid Sámi dutkan/Samiska studier, Umeå universitet i en rapport "Språksituationen för samerna i Sverige" (2008) för Sametinget i korthet redovisat några resultat av en enkätstudie som gjorts om bl.a. språkförhållandena i Sverige hos den samiska befolkning som finns i Sametingets röstlängd.

De flesta talar nordsamiska som talas av uppskattningsvis 5 000-6 000 personer i Sverige. Nordsamiskan har också fått spridning i lulesamiska och sydsamiska områden eftersom staten på 1930-talet tvångsförflyttade nordsamer till dessa områden. De senaste 50 åren har en del av befolkningen flyttat från glesbygden till tätorter och till andra områden, så de gamla dialektgränserna stämmer inte längre. Man uppskattar att det finns några hundra personer som talar lulesamiska respektive sydsamiska.

Hälften av samerna i sameröstlängden saknar kunskaper i samiska, medan en tredjedel har kunskaper i nordsamiska och en tiondel har kunskaper i vardera lulesamiska och sydsamiska. I den renskötande befolkningsgruppen har två tredjedelar kunskaper i samiska. De äldre åldersgrupperna har bättre kunskaper i samiska än de yngre och större andel av befolkningen i norr kan samiska än i söder.

3.4 Faktorer som påverkar möjligheterna att bevara samiskan

Hyltenstam och Stroud har i en rapport SOU 1990:84 Språkbyte och språkbevarande, sammanställt ett kunskapsunderlag i syfte att belysa de faktorer som bidrar till att ett minoritetsspråk antingen bevaras eller överges till förmån för ett konkurrerande språk. Hyltenstam och Stroud har i rapporten gjort en skattning av de faktorer som påverkar de svenska samernas möjligheter att bevara sitt språk. De har därvid dragit slutsatsen att de svenska samerna befinner sig i en långt framskriden språkbytesprocess.

Genomgången ger en mycket typisk bild av ett minoritetsspråk som befinner sig i denna språkbytesprocess. Den historiska utvecklingen sedd ur politiska, ekonomiska, sociala, socialpsykologiska och utbildningsmässiga aspekter är parallell med den som i större eller mindre utsträckning gällt för språkliga minoriteter i övriga europeiska län-

der. De samhälleliga faktorernas effekt på individernas språkliga beteende, vilket innefattar typ av tvåspråkighet och behärskning av minoritetsspråket, uppvisar också likheter med andra hotade minoritetsspråk.

De politisk-ideologiska förhållanden som gjort sig gällande under de senaste två decennierna i Sverige med större acceptans av minoriteternas kulturella särart samt den nya etniska medvetenheten hos den samiska minoriteten överensstämmer med utvecklingen världen över. Det är denna utveckling som i den samiska situationen står för de positiva dragen vad gäller möjligheterna för språkbevarande. Dess effekter på längre sikt beror emellertid på om det nuvarande ideologiska klimatet får ta sig konkreta uttryck i en samhällsutveckling i vilken samiskan fyller en funktion i ett nyanserat och brett spektrum av användningsområden.

3.4.1 Faktorer på samhällsnivå

Här diskuteras de politiska, ekonomiska, kulturella, och utbildningsmässiga förhållanden som karaktäriserar det samhälle som minoriteten lever i och som bestämmer minoritetens ställning i detta samhälle. Följande faktorer gäller således särskilt relationen mellan majoritet och minoritet: politiskt-legala förhållanden, majoritetssamhällets ideologi, språklagstiftning, implementering, ekonomiska förhållanden, sociokulturella normer och utbildning.

3.4.2 Faktorer på gruppnivå

De förhållanden som bestäms av relationerna mellan den samiska minoriteten och det svenska samhället är av stor betydelse bl.a. för hur minoriteten definierar sig själv, vilka institutioner och typ av intern organisation som förekommer och gruppens demografiska kännetecken. Sådana interna förhållanden hos minoriteten – tillsammans med drag som är specifika för minoritetskulturen oberoende av förhållandet till majoriteten – påverkar i sin tur möjligheterna att bevara språket: demografi, språkförhållanden, heterogenitet, näringar, typ av etnicitet, intern organisation, institutioner, medier och kulturyttringar.

3.4.3 Faktorer på individnivå

Språkbytet resp. språkbevarandet genomförs konkret av de enskilda medlemmarna av en minoritet. Utvecklingen beror på vilka språkval de gör i det vardagliga livet. Förhållandena på samhällsnivå bestämmer hur individerna uppfattar och värderar de båda språken och kulturerna.

En språkbytesprocess får sitt tydligaste uttryck när föräldrar väljer majoritetsspråket framför minoritetsspråket vid uppfostran av sina barn. Att minoritetsspråket inte förs vidare till nästa generation är själva kärnan i språkbytesprocessen.

3.5 Samerna - ett urfolk och nationell minoritet i Sverige

Samerna själva identifierar sig som urfolk och en samisk befolkning levde i det som nu är norra Sverige innan landet fick sina statsgränser. Riksdagen har också bekräftat samernas ställning som urfolk år 1977. Riksdagen uttalade då att samerna i egenskap av ursprunglig befolkning i Sverige intar en särställning.

Same är först och främst den som själv identifierar sig som sådan. Därutöver brukar några objektiva förutsättningar anges, varav den språkliga anknytningen är en av de viktigaste. Vissa rättigheter som tillkommer den samiska befolkningen är dock förknippade med medlemskap i en sameby. En sameby är dels ett visst geografiskt område, dels en förening som efter registrering kan bli juridisk person och därefter företräda medlemmarna.

Av den samiska befolkningen i Sverige är mindre än 2 500 personer renskötande samer och medlemmar i en sameby. Totalt finns ett 50-tal samebyar. Rätten att använda mark enligt bestämmelserna i rennäringslagen tillkommer nästan uteslutande de renskötande samerna. Exempel på rättigheter enligt rennäringslagen är rätt till renbete, rätt att uppföra vissa byggnader, rätt att ta virke samt rätt till flyttningssväg. En viss rätt till jakt och fiske hör också till rättigheterna enligt rennäringslagen.

Renskötselområdet delas in i året-runt-marker och vinterbetesmarker. Samernas rättigheter är starkast inom året-runt-markerna. Vinterbetesmarkerna är sydligare och mer kustnära områden där rätten att bruka mark är delad med andra. Hela renskötselområdet motsvarar ungefär en tredjedel av Sveriges yta. De yttre gränserna för vinterbetesmarkerna är inte helt fastlagda.

Det är inte klarlagt om samerna har eller har haft inte bara dispositionsrätt utan även äganderätt till en del marker inom renskötselområdet. Frågan har prövats rättsligt vid bara några få tillfällen. En sådan rättsprocess var det s.k. skattefjällsmålet (NJA 1981 s.1) som gällde några områden i Jämtland. Målet avgjordes av Högsta Domstolen som fann att samerna inte kunde anses ha äganderätt utan bara bruksrätt till de berörda områdena. Högsta Domstolen förklarade dock att det inte kunde uteslutas att samerna kunde ha haft en starkare och på urminnes hävd grundad rätt till sina skatteland längre norrut, men denna fråga prövades inte i målet.

Samernas renskötselrätt skyddas genom rennäringslagen och ges också ett visst skydd genom miljöbalkens hushållningsbestämmelser. Samtidigt som rennäringslagen ger samerna ett skydd innebär samma lagstiftning att de måste tåla inskränkningar i sina bruksrätter och de tillåts inte heller att själva mot ersättning upplåta bruksrätter till andra. Exempelvis gäller detta rätten till jakt och fiske. Inskränkningar i renskötselrätten kan också ske genom annan särskild lagstiftning, exempelvis miljöbalken, plan- och bygglagen, väglagen och expropriationslagen.

3.6 Statens samepolitik

Samepolitikens övergripande mål är att verka för en levande samisk kultur byggd på en ekologiskt hållbar rennäring och andra samiska näringar. Dessa mål är beslutade av riksdagen (prop. 2005/06:1, bet. 2005/06:MJU2, rskr. 2005/06:108).

I budgetpropositionen för 2010 redovisar regeringen politikens inriktning. Den moderna rennäringspolitiken ska bidra till ett starkt och utvecklat samiskt näringsliv och

bidra med förutsättningar för rennäringens företag som ska leda till lönsamhet och framtidstro inom området.

Rennäringen med jakt, fiske och duodji (sameslöjd) är en bärande del av det samiska kulturarvet. Regeringen eftersträvar en levande samisk kultur byggd på en ekologiskt hållbar rennäring som kan bedrivas så att den ger försörjning på ett långsiktigt ekonomiskt och kulturellt sätt.

I ett förändrat klimat förändras också förutsättningarna för rennäringen. Sametinget har fått i uppdrag av regeringen att se över möjligheterna och formerna för åtgärder för att anpassa rennäringen till förändrade klimatförhållanden och således bidra till bättre planeringsförutsättningar för densamma. Konventionen om den gränsöverskridande renskötseln mellan Sverige och Norge beräknas kunna träda i kraft under 2010 eller i inledningen av 2011, vilket ger ett stabilt ramverk för de berörda.

Givet samernas ställning som urfolk har Sametinget och samerna en särskild ställning i samhället. Det är viktigt att de samiska språkens användning i samhället säkerställs och att det finns ett starkt och utvecklat samiskt konst- och kulturliv. Som urfolk har samerna rätt till självbestämmande i ett antal frågor. Regeringen avser att återkomma till frågan om ett ökat inflytande för Sametinget i den kommande propositionen om samepolitiken. Genom regeringens proposition Från erkännande till egenmakt (prop. 2008/09:158) har förutsättningarna för att främja de samiska språken ökat påtagligt. Frågan om en nordisk samekonvention mellan Sverige, Norge och Finland är föremål för fortsatta diskussioner mellan länderna. En färdplan för förhandlingar utarbetas under 2009.

4 Europarådets ramkonvention och stadga samt övriga internationella konventioner

4.1.1 Skydd för nationella minoriteter

Sverige har ratificerat den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk samt Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter. Ratificeringen innebär att samiska, finska, meänkieli, romani chib och jiddisch erkänts som nationella minoritetsspråk och fått en särställning i Sverige. Samtliga dessa språk används av hävd i Sverige och skiljer sig tydligt från svenska språket. Dessutom talas språken av tillräckligt många i Sverige för att det ska finnas förutsättningar att bevara språken. Genom ratificeringen har Sverige åtagit sig att främja och skydda de nationella minoritetsspråken. Det handlar då inte enbart om att vårda och utveckla språket utan ibland också om att en generation som berövats sina språkliga rötter, återerövrar språket.

4.1.2 Landsdels- eller minoritetsspråk

Fem språk har genom Sveriges ratificering av den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk erkänts som nationella minoritetsspråk – samiska, finska, meänkieli, romani chib och jiddisch. Samtidigt ratificerade Sverige Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter, och samer, sverigefinnar, tornedalingar, romer och judar erkändes som nationella minoriteter. Sedan dess finns i Sverige också ett särskilt politikområde för nationella minoriteter och minoritetsspråk med målet att skydda de nationella minoriteterna, att stärka deras möjligheter till inflytande samt att stödja de historiska minoritetsspråken så att de hålls levande.

4.1.3 Synen på urfolk i ett internationellt perspektiv

Under lång tid har urfolkens traditionella levnadssätt varit hotade och deras resurser har exploaterats. De senaste årtiondena har dock dessa folk fått allt starkare stöd internationellt och de folkrättsliga insatserna på området går kraftigt framåt.

Sett i ett historiskt perspektiv har synen på urfolken förändrats i olika faser. Långt in på 1900-talet bemöttes urfolken med en förmyndarattityd och nedvärderades som "infödingar" och som tillhörande "exotiska kulturer". Därefter vidtog ett skede av integrations- och assimileringsträvanden och åtgärder sattes in till skydd mot diskriminering. Under senare år har synsättet övergått till ett värdesättande av urfolkens kulturella särart med självförvaltning och särbehandling som viktiga instrument i politiken (SOU 1999:125).

I flera av FN:s deklARATIONER och konventioner ges urfolken ett direkt eller indirekt skydd genom att dessa dokument och uttalanden rör mänskliga rättigheter och ställer krav på lika behandling av människor oavsett etnisk tillhörighet mm. Urfolken tillhör i de allra flesta fall också en etnisk minoritet. Bestämmelserna i FN:s allmänna deklara-

tion om de mänskliga rättigheterna från år 1948 och FN:s två internationella konventioner från år 1966, konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter samt konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter syftar tillsammans med andra internationella instrument till att förhindra diskriminering.

FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter har exempelvis en kulturvårnsbestämmelse som innebär att de som tillhör etniska minoriteter inte ska berövas rätten att tillsammans med andra medlemmar av gruppen utöva sin egen kultur. Denna bestämmelse har tolkats så att staten i vissa fall är skyldig att positivt särbehandla minoriteter. Det kan därför hävdas att en stat med en etnisk minoritet inte uppfyller sina förpliktelser om särskilt minoritetsskydd med enbart likabehandling av medborgarna.

FN:s konvention mot rasdiskriminering från år 1965 syftar till att förhindra att människor diskrimineras på grund av ras eller etnisk bakgrund. Konventionen behandlar områden som civila, politiska, ekonomiska och sociala rättigheter.

Under 1970- och 1980-talen bedrevs ett aktivt arbete inom FN för att kartlägga diskrimineringen av urfolken och på olika sätt ge dessa folkgrupper bättre skydd.

Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa (OSSE) har i det s.k. Köpenhamnsdokumentet från år 1990 en bestämmelse om att de deltagande staterna ska vidta sådana åtgärder att minoriteters etniska, kulturella, språkliga och religiösa identitet kan skyddas.

ILO:s konvention nr 169 trädde i kraft 1991 och innehåller ett antal bestämmelser och åtaganden till skydd för ursprungsfolken. Regeringarna i de länder som anslutit sig till konventionen ska se till att ursprungsfolkens rättigheter skyddas och att deras integritet respekteras. Regeringarna ska samråda med folken om åtgärder som angår dem och skapa förutsättningar för att de så långt som möjligt själva ska kunna bestämma över sin utveckling. Ett grundläggande krav enligt konventionen är att ursprungsfolken till fullo ska åtnjuta mänskliga rättigheter och grundläggande friheter. Men de stater som ansluter sig ska inte bara vidta åtgärder mot diskriminering, utan även utforma särskilda insatser som främjar de berörda folkens sociala och ekonomiska rättigheter och som skyddar deras andliga och kulturella värden. Detta innebär bl.a. att åtgärder ska vidtas för att skydda deras mark, kultur och miljö. I konventionen betonas särskilt markens betydelse för ursprungsfolken. Därför finns i konventionen bestämmelser som ska säkra deras rätt till sådan mark som de under lång tid har innehaft eller brukat.

Världsbanken och de regionala utvecklingsbankerna har under senare år medgivit att utvecklingsprojekt som bedrivits i områden där urfolk bor kan ha varit till stor skada för dessa folk eftersom det sällan tagits full hänsyn till deras landrättigheter. År 1991 utfärdade Världsbanken därför ett direktiv som innebär att utvecklingsplaner som rör urfolk ska utarbetas i särskild ordning och genomföras bara om folken i fråga själva samtycker.

Agenda 21 är namnet på det handlingsprogram som blev resultatet av FN:s konferens om miljö och utveckling i Rio de Janeiro år 1992. Det innehåller ett särskilt kapitel om stärkt inflytande för urfolk. Betydelsen av urfolkens värderingar, traditionella kunskaper och metoder för resurshantering bör erkännas, heter det bl.a. Urfolkens områden bör skyddas från verksamhet som inte är miljöanpassad eller som dessa folk betraktar som socialt eller kulturellt olämpliga.

2002 inrättades ett permanent forum för urfolks rättigheter. Ett sådant forum ingår i FN-systemet och svara för expertis på området. Uppgifterna är främst av rådgivande natur och innebära vägledning till stater och FN-organ i alla frågor av relevans för urfolk, inklusive utvecklingsprojekt.

2007 antog FN:s generalförsamling en deklaration om urfolks rättigheter. Deklarationen innehåller bl.a. en generell bestämmelse om att urfolk har rätt att behålla och vidareutveckla såväl den materiella som den andliga anknytning till land- och vattenområden m.m. som de av tradition har ägt eller brukat eller på annat sätt rätt över. I utkastet anges bl.a. att staterna ska skapa sådana förutsättningar för minoriteterna att det blir möjligt för dem att uttrycka sin särprägel, bl.a. i fråga om kultur, språk, traditioner m.m.. Detta innebär också att urfolkens egna regler, sedvanor m.m. ska erkännas och respekteras. Även om FN-deklarationen inte har någon rättslig status är den ändå ett uttryck för den internationella samsyn som har växt fram under senare år när det gäller urfolkens ställning.

5 Språklagen och det allmännas ansvar för den enskildes tillgång till det samiska språket

Språklagen (2009:600) trädde i kraft den 1 juli 2009.

I lagen anges att svenska är huvudspråk i Sverige. Det innebär att svenska är samhällets gemensamma språk, som alla som är bosatta i Sverige ska ha tillgång till och som ska kunna användas inom alla samhällsområden. Det allmänna har ett särskilt ansvar för att svenskan används och utvecklas.

I lagen anges att finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska är nationella minoritetsspråk och att det allmänna har ett särskilt ansvar för att skydda och främja dessa språk liksom det svenska teckenspråket.

I lagen anges att språket i domstolar, förvaltningsmyndigheter och andra organ som fullgör uppgifter i offentlig verksamhet är svenska. Språket i offentlig verksamhet ska vara vårdat, enkelt och begripligt. Särskilda bestämmelser föreslås i fråga om utvecklingen av svensk terminologi och om svenskan i internationella sammanhang.

Det allmänna har också ett ansvar för den enskildes tillgång till språk. Var och en som är bosatt i Sverige ska ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda svenska. Den som tillhör en nationell minoritet och den som har behov av teckenspråk ska ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda minoritetsspråket respektive det svenska teckenspråket. Den som har ett annat modersmål än de nu nämnda ska ges möjlighet att utveckla och använda sitt modersmål.

Det innebär att varje same som är bosatt i Sverige ska ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda även samiska. I sista hand är det den enskildes ansvar att ta tillvara möjligheterna att lära sig, utveckla och använda språket, men det är det allmänna som ska se till att det finns utbildningsmöjligheter genom tillgång till lärare och läromedel osv. Till alldeles övervägande del bör det vara fråga om utbildning som bekostas av det allmänna, men den enskildes tillgång till språk kan inte ses som en ovillkorlig rätt till kostnadsfri språkutbildning.

6 Lag om minoriteter och minoritetsspråk

Som en följd av att Sveriges riksdag 1999 ratificerade den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk infördes lagen om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar tillsammans med lagen om rätt att använda finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar.

En ny lag (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk har införts den 1 januari 2010. Den nya lagen ersätter lagarna om rätt att använda samiska, finska och meänkieli i domstolar och förvaltningsmyndigheter.

Lagen innehåller bestämmelser om nationella minoriteter, nationella minoritetsspråk, förvaltningsområden och rätten att använda minoritetsspråk hos förvaltningsmyndigheter och domstolar samt bestämmelser om vissa skyldigheter inom förskoleverksamhet och äldreomsorg. Lagen innehåller också bestämmelser om uppföljning av förvaltningsmyndigheters tillämpning av lagen.

Med nationella minoriteter avses i lagen judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar. Med nationella minoritetsspråk avses finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska.

6.1 Skyldighet att informera, främja och samråda

Förvaltningsmyndigheter ska när det behövs på lämpligt sätt informera samerna om deras rättigheter enligt lagen.

Genom en hänvisning till en ny språklag framgår att det allmänna har ett särskilt ansvar för att skydda och främja de samiska språken. I lagen anges att det allmänna även i övrigt ska främja samernas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige och att barns utveckling av en kulturell identitet och användning av det egna minoritetsspråket ska främjas särskilt.

Förvaltningsmyndigheter ska ge samerna möjlighet till inflytande i frågor som berör dem och så långt det är möjligt samråda med representanter för samerna i sådana frågor.

6.2 Utvidgat förvaltningsområde för samiska språket

Förvaltningsområdet för samiska har utvidgats till att även omfatta kommunerna Arvidsjaur, Berg, Härjedalen, Lycksele, Malå, Sorsele, Storuman, Strömsund, Umeå, Vilhelmina, Åre, Älvdalen och Östersund. Arjeplogs, Gällivare, Jokkmokks och Kiruna kommuner ingår även fortsättningsvis i förvaltningsområdet. Krokoms kommun ingår efter egen anmälan i förvaltningsområdet.

Även andra kommuner än de som anges i lagen kan efter anmälan få ingå i förvaltningsområdet för samiska. Beslut att en kommun ska få ingå i ett förvaltningsområde fattas av regeringen. Regeringen får meddela föreskrifter om sådan frivillig anslutning till ett förvaltningsområde.

Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget har i uppdrag att i samråd med berörda kommuner utse en styrgrupp för att samordna genomförandet av utvidgningen av förvaltningsområdena.

6.3 Rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheterna

Enskilda har rätt att använda samiska vid sina muntliga och skriftliga kontakter med en förvaltningsmyndighet vars geografiska verksamhetsområde helt eller delvis sammanfaller med förvaltningsområdet för samiska. Detta gäller i ärenden i vilka den enskilde är part eller ställföreträdare för part, om ärendet har anknytning till förvaltningsområdet.

Om den enskilde använder samiska i ett sådant ärende, är myndigheten skyldig att ge muntligt svar på samma språk. Enskilda som saknar juridiskt biträde har dessutom rätt att på begäran få en skriftlig översättning av beslut och beslutsmotivering i ärenden på samiska.

Myndigheten ska, såsom tidigare, även i övrigt sträva efter att bemöta de enskilda på samiska.

Utanför ett förvaltningsområde har enskilda rätt att använda samiska vid muntliga och skriftliga kontakter i förvaltningsmyndigheters ärenden i vilka den enskilde är part eller ställföreträdare för part, om ärendet kan handläggas av personal som behärskar samiska.

Enskilda har alltid rätt att använda samiska vid sina skriftliga kontakter med Riksdagens ombudsmän. Detsamma gäller vid enskildas skriftliga kontakter med Justiekanslern, Försäkringskassan, Skatteverket, och Diskrimineringsombudsmannen i ärenden i vilka den enskilde är part eller ställföreträdare för part.

Förvaltningsmyndigheter får även fortsättningsvis bestämma särskilda tider och särskild plats för att ta emot besök av enskilda personer som talar samiska, samt ha särskilda telefontider.

6.4 Skyldighet att verka för rekrytering av språkkunnig personal

Förvaltningsmyndigheter ska verka för att det finns tillgång till personal med kunskaper i samiska där detta behövs i enskildas kontakter med myndigheten.

6.5 Rätt att använda samiska hos domstolarna

Den som är part eller ställföreträdare för part i ett mål eller ett ärende hos en länsrätt, tingsrätt, fastighetsdomstol, miljödomstol eller sjörättsdomstol med en domkrets som helt eller delvis sammanfaller med kommunerna Arjeplog, Gällivare, Jokkmokk eller

Kiruna har även fortsättningsvis rätt att använda samiska under målets eller ärendets handläggning, om målet eller ärendet har anknytning till någon av dessa kommuner.

Rätten att använda samiska omfattar också de domstolar dit en dom eller ett beslut i ett mål eller ärende som avses i första stycket överklagas.

Rätten att använda samiska i mål eller ärenden hos domstolar omfattar även fortsättningsvis rätt att ge in handlingar och skriftlig bevisning på samiska, rätt att få de handlingar som hör till målet eller ärendet muntligen översätta till samiska och rätt att vid muntlig förhandling inför domstolen tala samiska. Domstolen ska översätta handlingar och skriftlig bevisning till svenska, om det inte är uppenbart onödigt.

Även i övrigt ska domstolen sträva efter att använda samiska i sina kontakter med parten eller dennes ställföreträdare.

Den som vill använda samiska under ett måls eller ett ärendes handläggning i domstol ska begära detta i samband med att målet eller ärendet inleds eller första gången parten ska yttra sig i målet eller ärendet. Om en begäran om att använda samiska framställs senare får den avslås. En sådan begäran får även avslås om det är uppenbart att den har ett otillbörligt syfte.

I alla mål och ärenden som omfattas av rätten att använda samiska har en part eller ställföreträdare för part som saknar juridiskt biträde rätt att på begäran få domstolens domslut och domskäl eller beslut och beslutsmotivering skriftligen översätta till samiska. En begäran om att få en översättning ska framställas inom en vecka från det att domen eller beslutet meddelats, om en sådan begäran inte har framställts tidigare under handläggningen av målet eller ärendet. Om en begäran om att få en översättning framställs senare får den avslås. En sådan begäran får även avslås om det är uppenbart att den har ett otillbörligt syfte.

Om en part eller ställföreträdare för part har rätt att använda samiska i rättegång, ska även fortsättningsvis tolk anlitas i enlighet med bestämmelserna i 5 kap. 6–8 §§ och 33 kap. 9 § rättegångsbalken och 50–52 §§ förvaltningsprocesslagen (1971:291).

6.6 Samiska i förskoleverksamhet

Rätt till plats i förskoleverksamhet där hela eller delar av verksamheten bedrivs på samiska ska även fortsättningsvis finnas också inom de utvidgade förvaltningsområdena för samiska.

6.7 Samiska inom äldreomsorg

Rätt till service och omvårdnad inom ramen för äldreomsorg helt eller delvis på samiska ska även fortsättningsvis finnas inom de utvidgade förvaltningsområdena. Det samma ska gälla i kommuner utanför ett förvaltningsområde, om kommunen har tillgång till personal som är kunnig i samiska. Kommunen ska verka för att det finns tillgång till personal med kunskaper i samiska där detta behövs i omvårdnaden om äldre människor.

7 Uppföljning och styrning av minoritetspolitiken

Ett statligt uppföljningssystem har införts för att tydligare följa upp efterlevnaden av lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk samt effekterna av minoritetspolitiken. Uppföljningssystemet består av följande delar:

- konkretisering av minoritetspolitikens mål,
- uppföljningsansvar,
- effektivare myndighetssamordning, samt
- återrapportering till regeringen.

Det minoritetspolitiska målet ska konkretiseras och brytas ned i ett antal delområden. Effekterna av minoritetspolitiken ska följas upp inom respektive delområde i det fortsatta arbetet. Det minoritetspolitiska målet ska också integreras tydligare i andra politikområden som berör de nationella minoriteterna och deras förutsättningar att bevara sin kultur och sitt språk.

7.1 Myndighetsansvar

Myndighetsansvaret på minoritetspolitikens område ska vara tydlig. Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget har därför ett uppföljningsansvar för minoritetspolitikens genomförande. Sametinget ansvarar för uppföljningen när det gäller samer och samiska. Detta uppföljningsansvar innebär ingen inskränkning i det tillsynsansvar som vilar på andra myndigheter. Länsstyrelsen och Sametinget ska dessutom genom rådgivning, information och liknande verksamhet bistå andra förvaltningsmyndigheter vid tillämpningen av lagen.

Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget har samordningsansvar för de minoritetspolitiska målen.

Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget har ansvar att till regeringen redovisa en samlad bedömning av efterlevnaden av lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Andra relevanta myndigheter bör lämna underlag till dessa myndigheter.

Kunskapen och medvetenheten om de internationella åtagandena och de nationella minoriteterna och minoritetsrättigheter behöver öka för att efterlevnaden ska förbättras. Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget har därför i uppdrag att genomföra kunskapshöjande insatser. Sametinget ska dessutom i samråd med företrädare för de nationella minoriteterna och Länsstyrelsen i Stockholms län skapa och ansvara för en hemsida rörande de nationella minoriteterna.

7.2 De nationella minoriteternas inflytande stärks

De nationella minoriteternas rätt till inflytande är reglerad i lag. För att stärka de nationella minoriteternas egenmakt har det ekonomiska stödet till organisationer som företräder de nationella minoriteterna höjts.

Sametinget ska fastställa mål för och leda det samiska språkarbetet.

8 Statsbidrag

Förordningen om nationella minoriteter och minoritetsspråk (2009:1299) innehåller bestämmelser om statsbidrag till kommuner och landsting för merkostnader och åtgärder med anledning av lagen.

Statsbidrag lämnas årligen till de kommuner som ingår i förvaltningsområdet samiska och till landstingen i Dalarnas län, Jämtlands län, Norrbottens län och Västerbottens län. Statsbidrag lämnas också till den kommun som ansökt och regeringen beslutat ska få ingå i förvaltningsområdet.

Statsbidraget är avsett att användas till de merkostnader som uppkommer i kommunen och landstinget med anledning av de rättigheter som enskilda har och till åtgärder för att stödja användningen av samiska.

Varje kommun ska tillsammans med samerna kartlägga de behov som finns i kommunen av åtgärder till stöd för användningen av samiska.

Statsbidraget till kommunerna fastställs med utgångspunkt i dels ett grundbelopp, som regeringen årligen beslutar, dels antalet invånare i kommunen. Kommuner med

- mindre än 50 000 invånare får 1 grundbelopp,
- upp till 80 000 invånare får 1,5 grundbelopp,
- upp till 100 000 invånare får 2 grundbelopp,
- upp till 200 000 invånare får 3 grundbelopp,
- upp till 600 000 invånare får 4 grundbelopp, och
- 600 000 invånare eller mer får 4,5 grundbelopp.

En kommun som ingår i två eller tre förvaltningsområden får utöver grundbeloppen enligt andra stycket ytterligare statsbidrag med ett belopp som regeringen årligen beslutar. Statsbidraget till landsting lämnas med ett belopp som regeringen årligen beslutar.

Sametinget ska fastställa och betala ut statsbidraget till de kommuner som ingår i förvaltningsområdet för samiska och till landstingen i Dalarnas län, Jämtlands län, Norrbottens län och Västerbottens län. Bidragen ska betalas ut senast den 1 februari varje bidragsår.

En kommun eller ett landsting som tagit emot bidrag är skyldig att lämna en ekonomisk redovisning av de utbetalda medlen och en redovisning av vad medlen har använts till. Kommunerna ska också redovisa hur kartläggningen har genomförts. Redovisningen ska lämnas till Sametinget.

9 Samiska språklagar i Finland och Norge

En samisk språklag har funnits i Finland sedan 1991 och en ny samisk språklag trädde i kraft 2004. Syftet med språklagen är dels att trygga den i grundlagen tillförsäkrade rätten för samerna att bevara och utveckla sitt språk och sin kultur och dels att trygga samernas rätt att använda sitt eget språk, enaresamiska, nordsamiska eller skoltsamiska, hos domstolar och andra myndigheter. Dessutom åläggs det allmänna en skyldighet att tillgodose och främja samernas språkliga rättigheter. Lagens tillämpningsområde omfattar, förutom de statliga och kommunala myndigheterna inom samernas hembygdsområde, Anár-Enare, Enodat-Enontekiö, Soađegilli-Sodankylä och Ohcejohka-Utsjoki kommuner, även vissa för medborgarnas rättssäkerhet centrala myndigheter utanför detta område.

Reglerna om samiskt språk i samelagen i Norge lades till genom en lag som trädde i kraft 1992. Samelagen bygger på grundsynen att samiska och norska är likvärdiga och ska vara likställda språk. Norge har genom denna lag två officiella språk, norska och samiska. Samelagens syfte är att höja det samiska språkets officiella status för att undgå ytterligare nedtoning av samisk identitet samt att stimulera och stärka den samiska språkutvecklingen. Förvaltningsområdet för samiskt språk utgörs av kommunerna Kárášjohka-Karasjok, Guovdageaidnu-Kautokeino, Unjárga-Nesseby, Porsángu-Porsanger, och Deatnu-Tana i Finnmark fylke, Gáivuotna-Kåfjord och Loabát-Lavangen i Troms fylke, Divttasvuotna-Tysfjord i Nordland fylke och Snoasa-Snása i Nord-Trøndlag fylke. Samelagen ger dessutom regler om samiskt språk som är landsomfattande.

Myndigheterna i språkförvaltningsområdena i Finland och Norge har skyldighet att översätta lagar, föreskrifter, information, blanketter m.m. till samiska. Myndigheterna har också skyldighet att låta personal få utbildning i samiska och ha personal som kan betjäna kunderna på samiska.

10 Det samiska språkets offentliga användning i övrigt

10.1 Modersmålsundervisning

I grundskoleförordningen (1994:1194) finns bestämmelser om modersmålsundervisning. Som villkor för undervisningen gäller att en eller båda av elevens vårdnadshavare har ett annat språk än svenska som modersmål och att språket utgör dagligt umgängesspråk för eleven. Eleven ska dessutom ha grundläggande kunskaper i språket och önska få sådan undervisning. En samisk, tornedalsfinsk eller romsk elev ska erbjudas modersmålsundervisning även om språket inte är elevens dagliga umgängesspråk. En kommun är skyldig att anordna modersmålsundervisning om det finns en lämplig lärare och om minst fem elever önskar undervisning i språket. För samiska, tornedalsfinska och romska elever är kommunen skyldig att anordna modersmålsundervisning även om elevantalet är mindre än fem. Vid modersmålsundervisning i samiska ska den kursplan användas som Skolverket fastställt.

I princip motsvarande bestämmelser finns i gymnasieförordningen (1992:394).

10.2 Sameskolstyrelsen och sameskolorna

Sameskolstyrelsen är en myndighet för de statliga sameskolorna och därtill hörande verksamhet vilka regleras i sameskolförordningen. Sameskolstyrelsen ska även genom yttrande och förslag hjälpa fram och utveckla samiska undervisningsinslag i det offentliga skolväsendet för barn och ungdom och stödja utveckling och produktion av läromedel för samisk undervisning.

Sameskolstyrelsen får efter avtal med kommuner utföra vid sameskolorna kommunens uppgifter inom förskoleklass och förskole- och fritidsverksamhet för samiska barn. Efter avtal mellan Sameskolstyrelsen och kommun får integrerad samisk undervisning anordnas.

Sameskolstyrelsens styrelse utses av Sametinget för en bestämd tid och består av fem ledamöter. Sametinget anställer också sameskolchefen efter förslag av Sameskolstyrelsen.

10.2.1 Sameskolor

I skollagen fastslås att samers barn får fullgöra sin skolplikt i sameskolan istället för den kommunala grundskolan. Sameskolan som omfattas av skolåren 1-6 är en skolform likvärdig med grundskolan men utformad och profilerad efter samernas behov av en utbildning som tillvaratar och utvecklar det samiska språket och kulturarvet.

I läroplanen föreskrivs målen för undervisningen i sameskolan. Utöver grundskolans mål ska sameskolan ansvara för att varje elev efter genomgången sameskola är förtrogen med det samiska kulturarvet och kan tala, läsa och skriva på samiska. Enligt sameskolförordningen ska undervisningen ges på samiska och svenska samt ämnet samiska förekomma i samtliga årskurser.

Regeringen har fastställt en timplan för sameskolan. Timplanen anger den minsta garanterade undervisningstid som ska erbjudas eleverna i årskurserna 1-6. De kursplaner som fastslagits för grundskolan ska tillämpas också i sameskolan. Skolverket har fastställt en kursplan i samiska. Målen att uppnå i detta språk är skrivna för de elever som har samiska som första språk och dels för de elever som har samiska som andra språk.

Sameskolor finns i Karesuando, Kiruna, Gällivare, Jokkmokk och Tärnaby.

10.2.2 Integrerad samisk undervisning

Lsåret 1983/84 startade på försök integrerad samisk undervisning vid ett par skolor. Denna utbildning fastställdes hösten 1987. Enligt sameskolförordningen får en kommun efter avtal med Sameskolstyrelsen anordnad för samiska barn i grundskolan, integrerad samisk undervisning. Utbildningen ska vara en fördjupning för de samiska eleverna och samordnas med motsvarande utbildning för andra elever i grundskolan. Den omfattar alla grundskolans årskurser och är ett viktigt komplement till sameskolorna. De elever som inte har möjlighet att väja sameskola kan härigenom få samisk inriktning i grundskoleutbildning. Vidare blir samordnad samisk undervisning i årskurserna 7-9 en naturlig fortsättning för elever som genomgått sameskola.

För närvarande finns integrerad samisk undervisning i drygt tiotal skolor runtom i Sverige.

10.3 Samiska ortnamn

Minoritetsspråkiga ortnamn är en värdefull del av kulturarvet som bör värnas aktivt av samhällets företrädare. För att synliggöra detta kulturarv har Vägverket i uppdrag att intensifiera sitt arbete med skyltning av minoritetsspråkiga ortnamn. Statliga och kommunala myndigheter bör i sin verksamhet värna minoritetsspråkiga ortnamn och synliggöra minoritetsspråkens närvaro genom skyltning och annan utmärkning. Fastställda minoritetsspråkiga ortnamn bör användas som namn på postorter där detta bedöms som lämpligt.

10.3.1 Ortnamnen och deras värde

Med ortnamn avses en under viss tid och i en viss krets av människor entydig benämning på en viss geografisk lokalitet. Ett ortnamn utgör alltså det ord i språket, som en given krets människor använder för att lokalisera ett visst geografiskt objekt. Bland ortnamnen kan man urskilja två huvudkategorier: kulturnamn och naturnamn. Kulturnamn är namn på objekt som är skapade eller formade av människan; naturnamnen syftar på objekt skapade av naturen. Inom kulturnamnen återfinns bebyggelsenamn, ägonamn, artefaktnamn samt administrativa namn.

De samiska ortnamnen är en del av det gemensamma kulturarvet. Samiska ortnamn finns också manifesterade i andra typer av geografiska namn såsom namn på fjäll, sjöar, vattendrag, gatu- och vägnamn. Även dessa namn är viktiga att bevara till eftervärlden, eftersom de dels beskriver en kulturell närvaro, dels vittnar om tidigare bosät-

tares historiska närvaro på just den platsen. En del av samernas historia finns kanske bara bevarad i dessa ortnamn. Genom åren har en del plats- och ortnamn dock förändrats och kanske förvanskats. Stavningen kan också ha förändrats. Det kan därmed finnas behov av att försöka härleda det ursprungliga namnet eller rätta till stavningen.

10.3.2 *Myndighetsansvaret för ortnamnen*

Bestämmelserna om god ortnamnsred i lagen (1988:950) om kulturminnen, m.m. ska säkerställa att detta kulturarv inte går förlorat. Kulturarvet berikar samhället och det arvet måste aktivt värnas för att det inte ska gå förlorat. Detta innebär att

- hävdvunna ortnamn inte ändras utan starka skäl,
- ortnamn i övrigt stavas enligt vedertagna regler för språkriktighet, om inte hävdvunna stavningsformer talar för annat,
- påverkan på hävdvunna namn beaktas vid nybildning av ortnamn, och
- svenska, samiska och finska ortnamn så långt möjligt används samtidigt på kartor samt vid skyltning och övrig utmärkning i flerspråkiga områden.

Namn som godkänts för offentlig kartproduktion ska även i andra sammanhang användas i sin godkända form.

Lantmäteriverket har som nationell ortnamnsmyndighet bl.a. ansvaret för samordningen inom det statliga ortnamnsområdet. Häri ingår att fastställa ortnamn i den utsträckning inte någon annan myndighet har sådan befogenhet. Ett ortnamnsråd med företrädare för ortnamnsvårdande och namngivande intressenter ska finnas inom myndigheten. Ortnamnsrådet har en rådgivande funktion och saknar beslutsbefogenheter i formell mening. I den rollen söker rådet vägleda myndigheter och andra namngivare genom att framföra synpunkter och avge utlåtanden i ärenden av principiell vikt. Sametinget är representerat i rådet.

10.3.3 *Samiska ortnamn m.m. på kartor och skyltar*

Användning av och skyltning med minoritetsspråkiga ortnamn är ett viktigt sätt att synliggöra det kulturarv som dessa ortnamn är en del av.

Lantmäteriverket använder numera särspråklig samisk ortografi vid produktion av kartor. 1983 kom den första revideringen med den nya nordsamiska ortografen. 1988 beslöt Lantmäteriverket att införa lulesamisk ortografi på de allmänna kartorna vid nyutgivning. I sydsamiska används i huvudsak tecken som också finns i svenskan. God ortnamnsred i sådana sammanhang innebär att man i valet mellan olika varianter av samiska ska följa den variant som används eller har beslutats användas på den aktuella allmänna kartan. Andra offentliga användare, t.ex. Vägverket, är skyldiga att följa kartans namnformer. Hänsynsparagrafen i kulturminneslagen säger vidare att svenska, samiska och finska namn ska användas sida vid sida när så är möjligt.

För att normera bruket av samiska ortnamn samarbetar Sametinget med Lantmäteriverket, Institutet för språk och folkminnen, Vägverket, universiteten och andra institutioner.

I norra Sverige har Vägverket påbörjat arbetet med skyltning på minoritetsspråk. I Norrbottens län har således en del minoritetsspråkiga vägskyltar där det finns minori-

tetsspråkiga ortnamn satts upp jämsides med svenskspråkiga skyltar, framför allt efter de större riksvägarna. I det traditionellt sydsamiska området finns det än så länge skyltar på en enda ort på sydsamiska, men arbete pågår med några andra ortnamn i regionen.

Vissa kommuner i det nuvarande förvaltningsområdet har synliggjort samernas och samiskans närvaro i lokalsamhället genom skyltning av offentliga byggnader. Behovet av denna typ av åtgärder har lyfts fram av Europarådet i samband med övervakningen av efterlevnaden av minoritetskonventionerna. Offentliga skyltar av karaktären förvaltningars namn, informationstavlor rörande öppettider och annat är en del av myndigheters bemötande av enskilda. På det lokala planet kan kommunerna inom ramen för den fysiska samhällsplaneringen och detaljplaneläggningen även värna om de minoritetsspråkiga ort- och platsnamnen och ge företrädare för de nationella minoriteterna möjlighet till inflytande när ändring av ort- eller platsnamn övervägs.

Att kunna använda ortnamn på samiska vid postförsändelser synliggör på ett praktiskt sätt samiskan och Sveriges levande kulturarv. Postnummersystemets viktigaste beståndsdel är den sifferserie som delar in landet i postnummerområden. I postförordningen (1993:1709) föreskrivs att den som tillhandahåller och förvaltar postnummersystemet vid ändringar av systemet ska främja god ortnamnsred.

Ortnamn på samiska som fastställts av Lantmäteriverket också ska kunna ingå i Sveriges officiella postnummersystem på samma sätt som svenska namn. Ett sådant exempel är 981 33 Giron (Kiruna).

10.3.4 Kommunernas ortnamnsverksamhet

Kommunerna har av praxis en relativt omfattande ortnamnsverksamhet (gatu-/vägnamn, belägenhetsadresser i övrigt, kommundelar, barnstugor m m). Kommunerna svarar sedan länge för belägenhetsadresser inom tätorterna. En belägenhetsadress består där normalt av ett ortnamn (gatu-/vägnamn) och ett nummer. Ett normalavtal 1994 mellan Posten och Svenska Kommunförbundet slår fast att det ankommer på kommunerna att åsätta belägenhetsadresser även på landsbygden och att Posten i normalfallet ska använda dessa som utdelningsadresser.

Svenska Kommunförbundet poängterar betydelsen av att kommunerna anpassar adresseringssystemet på landsbygden till rådande lokala förhållanden och iakttar god ortnamnsred.

På olika sätt har uttrycks en oro över att pågående adressaktiviteter på landsbygden skulle kunna leda till att gamla by- och gårdsnamn försvinner ur språkbruket. Ortnamnsrådet har flera gånger tagit upp detta och antog vid sitt sammanträde 1994-11-10 följande uttalande. "Posten och kommunerna har ett gemensamt ansvar för att de kulturhistoriskt värdefulla by- och gårdsnamnen hålls levande i postadresserna på landsbygden. Det är därför synnerligen angeläget att det i alla direktiv och i all information till allmänheten tydligt framgår att dessa adresser i första hand ska innehålla by- och gårdsnamn. Det är också av högsta vikt att de begrepp som förekommer är så klara som möjligt. Sålunda har termen traktnamn en administrativ användning i fastighetsregistret och måste, om den alls ska nyttjas i dessa sammanhang, definieras så att den inte ger upphov till missförstånd."

11 Språkprojekt till stöd för språklagsreformen i Finland

Kommunförbundet i Finland har bedrivit ett språkförbindelseprojekt för att stöda tillämpningen av den nya språklagen. Lagen trädde i kraft den 1 januari 2004. I och med reformen fanns det ett behov för pilotåtgärder som kan skapa förebilder för den offentliga förvaltningen. Projektet Språkförbindelser i förvaltningen fyllde detta behov genom att skapa modeller, främst för kommuner och samkommuner för hur den nya språklagen tillämpas i praktiken.

Samarbetspartner i projektet var Kommunförbundet, justitieministeriet, Svenska Finlands folkting, Institutet för finlandssvensk samhällsforskning vid Åbo Akademi, Vasa och Svenska kulturfonden, som var huvudfinansiär för projektet.

Projektet utarbetade modeller och principer för service på svenska och finska. För detta ändamål utsåg projektets ledningsgrupp sammanlagt tio piloter bland kommuner och samkommuner och övriga regionala myndigheter.

I samband med projektet utformade Institutet för finlandssvensk samhällsforskning en modell för en språkbarometer som används som uppföljningsinstrument.

Den finländska språkförbindelsen bygger på den engelska modellen Citizens Charter. Det var ett politiskt initiativ som introducerades av den engelske premiärministern John Major år 1991 för att förbättra den offentliga servicen.

Totalt 1,5 miljoner finländare bor i en tvåspråkig kommun. 37 000 finskspråkiga personer bor i en kommun med svenskspråkig majoritet medan 140 000 svenskspråkiga bor i en kommun där majoritetsspråket är finska. Av Finlands 446 kommuner är 63 två- eller svenskspråkiga. Statsrådet har fastställt kommunernas språkliga status 2003-2012. Av de tvåspråkiga kommunerna har 23 kommuner svenska som majoritetsspråk och 21 kommuner finska som majoritetsspråk. 19 kommuner är enspråkigt svenskspråkiga, 16 av dessa finns på Åland.

11.1 Språkförbindelser i förvaltningen

Genom språkförbindelsen förbinder sig kommunen/samkommunen att uppfylla de skyldigheter som myndigheten har gällande individens rätt till betjäning på finska och svenska. Språklagstiftningen utgör grunden och minimikravet för dessa rättigheter och skyldigheter och serviceförbindelsen konkretiserar dem. Serviceproducenten kan genom förbindelsen utfästa sig till att ge en bättre service än vad lagstiftningens minimikrav förutsätter. Uppföljningen av servicen mäts genom en språkbarometer. Ambitionen är att på sikt kunna leverera tillförlitlig information om hur kunderna uppfattar den språkliga servicen i praktiken. Det är viktigt att tillförlitlig information insamlas för att ge rätt bild av läget gällande service på nationalspråken.

11.2 Språkförbindelseprojektets faser

Projektets piloter har under sommaren och hösten 2003 i enlighet med av projektets ledningsgrupp fastställda principer och blanketter gjort en kartläggning av nivån på sin språkliga service. Kartläggningen fokuserade på att granska nuläget i språkservicen till minoriteten i samband med beslut, information, personalutveckling i kommunen/samkommunen samt tjänsterna inom olika kommunala sektorer, affärsverk och kommunalt ägda bolag.

Projektchefen har i flera repriser besökt pilotkommunerna och assisterat pilotkommunerna vid behov. Därtill har ett extranät bildats för spridande av information mellan de olika pilotkommunerna.

I 2003 hölls ett inledande seminarier till vilka även tryckts upp en allmän broschyr om språkförbindelseprojektet. Broschyren har fått en stor spridning i såväl pilotkommunerna som bland övriga kommuner. På det inledande seminariet deltog representanter från samtliga pilotkommuner. I samband med seminariet utgav Kommunförbundet även en publikation Kommunerna och språklagstiftningen.

Under november 2003 - januari 2004 gjorde piloterna språkstrategier/språkprogram som gav svar på frågorna:

- vad vill vi med vår tvåspråkighetspolitik?
- vad har vi gjort hittills? (kartläggningen ger utgångsläget)
- vilka är våra utmaningar i framtiden och hur ska vi möta dem?

En politisk utfästelse gällande tvåspråkighetspolitiken synliggjordes i språkprogrammet/-strategin. Beslut i frågan togs på fullmäktige- eller styrelsenivå, endera som ett separat beslut i frågan eller som en del av t.ex. kommunens verksamhetsplan.

För att språkförbindelseprojektet ska få en praktisk betydelse integrerades det i kommunens/samkommunens kvalitetsarbete. Brukarna bör delta i utformandet, uppföljningen och utvecklingen. Den respons som brukarna ger i form av direkta klagomål eller andra synpunkter ger goda möjligheter till att förbättra servicen. Innehållet måste också utvecklas om förutsättningarna för servicen och brukarnas krav/önskemål förändras.

11.3 Språkförbindelsernas innehåll

Serviceförbindelserna bör innehålla:

1. En allmän del som beskriver individens språkliga rättigheter och organisationens skyldigheter samt huvudpunkterna i kommunens/samkommunens språkprogram/-strategi.
2. Följande påföljder definieras:
 - Hur klaga/ge respons (skriftligt, muntligt etc.) och till vem riktas klagomålet/responsen
 - Inom vilken tid förbinder sig serviceproducenten att reagera på klagomålet
 - Vilka sanktioner/korrigerande åtgärder tas i bruk

3. Uppföljningsprocessen beskrivs:
 - Vem ansvarar för förverkligandet och utvecklandet av språkprogram och -strategi
 - Vem ansvarar för klagomål och korrigeringsåtgärder
 - Hur ska språkbarometern utnyttjas på lokal nivå
4. Delaktighet:
 - Hur ska brukarna höras
 - referensgrupper, enskilda representanter, paneler.

12 Myndigheternas genomförande av språkhandboken – En processbeskrivning

12.1 **[Myndighetens namn] startar arbetet med ett språkprogram för samiska**

[Styrelsen/Myndighetschefen] beslutar [2000-00-00] att [myndighetens namn] utarbetar ett språkprogram och handlingsplaner enligt Sametingets språkhandbok för samiska. [Befattningshavare NN] fungerar från [myndighetens namn] sida som kontaktperson och projektansvarig, telefon [0900 000 00, mailadress: n.n@nn.se]. [Fullmäktige/Myndighetsstyrelsen] ska kunna fastställa språkprogrammet inom [00 år/månader] och enheternas handlingsplaner bör träda i kraft inom [00 år/månader] därefter.

12.2 **Lägesbeskrivning**

Projektet startar med att den projektansvarige kontaktar ansvarig chef och informerar preliminärt om språklagen, språkhandboksprojektet och den kommande undersökningen. En grundlig kartläggning är till stor nytta senare i varje skede av beredningen/behandlingen. Ett urval av språkhandbokens lägesbeskrivningsblanketter görs utifrån verksamhetsenheternas ansvarsområden och redigeras. Därefter sänds lägesbeskrivningsblanketterna för närmare studium till respektive förvaltningsenhet med begäran om personliga sammanträffanden. Blanketterna ifylls tillsammans med den projektansvarige. Lägesbeskrivningen görs under en dryg månads tid. Därefter sammanställs och renskrivs materialet. Grundläggande för hela språkhandboksprojektet är att de olika förvaltningsgrenarna svarar noggrant på frågorna om språkservicen.

12.3 **Samråd med samerna**

Berörda samer ska när det behövs på lämpligt sätt informeras om deras rättigheter enligt lagen. Företrädare för samerna ska ges möjlighet till inflytande och så långt det är möjligt få samråda.

Företrädare från samiska organisationer inom myndighetens verksamhetsområde inbjuds till samråd om språkprogrammet och handlingsplanen och ges möjlighet att medverka och genomföra olika informationsåtgärder riktade till både den egna gruppen och majoritetsbefolkningen.

12.4 **Språkprogrammets och handlingsplanens ambitionsnivå och tidsplan**

Med utgångspunkt från gällande lagstiftning och den kartlagda språksituationen bereder projektledaren och de ansvariga cheferna språkprogrammets ambitionsnivå. Hand-

lingsplanerna för enheterna ska därefter anpassas till denna ambitionsnivå med en tidsplan för genomförande.

I samband med beredningen bör de särskilda behoven av att vidta åtgärder för att stödja användningen av samiska redovisas och de statsbidragsberättigade kostnaderna beräknas. Sametinget ska årligen fördela statsbidrag till kommunerna för insatser för det samiska språket. Kommunen eller ett landstinget är skyldig att lämna en ekonomisk redovisning av de utbetalda medlen och en redovisning av vad medlen har använts till.

12.5 Undersökningsmaterialet presenteras, diskuteras och bereds

Undersökningresultatet presenteras i olika sammanhang, i ledningsgrupper, på personalmöten m.m. En allsidig och korrekt information i olika skeden om den språkliga servicen hos myndigheten, både för förtroendevalda och de anställda, med möjligheter till kommentarer och diskussioner, är av största vikt. Ärendets fortsatta handläggning förbereds så att ett förslag till strategibeslut behandlas grundligt i myndighetens ledningsgrupp innan ärendet tas upp och godkänns.

12.6 Myndighetens ledning godkänner språkprogrammet för samiska

För att underlätta behandlingen delas språkfrågan, dels i en principiell (program) och dels i en mera praktisk del (handlingsplaner). Till den principiella och samtidigt grundläggande delen hör behandlingen och godkännandet av ett språkprogram i myndighetens ledning. I programbeslutet, som är myndighetens allmänna språkpolitiska viljeyttring för framtiden, hänvisas till lagar, bestämmelser, lägesbeskrivningen och den allmänna språksituationen. Olika praktiska språk- och arbetssituationer, synpunkter från enskilda i språkservicefrågor och eventuella förbättringar antyds endast för att tas upp i handlingsplanerna. I handlingsplanerna definieras de närmare språkkraven för personalen.

12.7 Handlingsplaner för samiska

Till den praktiska delen och samtidigt sista fasen hör utarbetandet, behandlingen och godkännandet av handlingsplanerna. Den handlingsplan, som är tänkt som modell för andra förvaltningsgrenar, behandlas av myndighetens ledning.

Handlingsplaner utformas för varje verksamhetsområde med utgångspunkt från det fastställda språkprogrammet, myndighetens modell och från den lägesbeskrivning som gjorts. De särskilda behoven bör redovisas och de statsbidragsberättigade kostnaderna beräknas. Av handlingsplanerna bör framgå

- vilka konkreta åtgärder som behöver göras för att uppnå olika delmål,
- vilka som har ansvaret att genomföra delmålen,
- vilken tidsplan som finns för att uppnå delmålen och
- hur statsbidraget ska användas.

13 Lägesbeskrivning

Grundläggande för ett meningsfullt språkprogram och handlingsplaner är en lägesbeskrivning av språksituationen för de samisktalande. Ett urval av språkhandbokens lägesbeskrivningsblanketter görs utifrån verksamhetsenheternas ansvarsområden och redigeras. Med hjälp av relevanta blanketter försöker varje verksamhetsområde söka svar på frågorna:

- vad vill vi med vår flerspråkighetspolitik?
- hur implementerar vi minoritetsspråklagen?
- vad har vi gjort hittills?
- vilka är våra utmaningar i framtiden och hur ska vi möta dem?

Lägesbeskrivningen bör omfatta de av följande områden och följande frågeställningar som berör myndighetens ansvarsområde:

- samer och samisktalande inom verksamhetsområdet, köns- och åldersfördelning, bosättningsmönster och andel av befolkningen (bilaga 1),
- information på samiska, webbsidor, trycksaker, annonsering, skyltning, telefonsvar och mottagning, by-, gårds-, väg- och gatunamn och användning av godkända samiska namnformer (bilaga 2),
- kontakter med enskilda, antal och andel samisktalande personal i telefonväxel, reception och övrig mottagning, på de olika förvaltningarna och enheterna, tillgång till översättare/tolkare vid mottagning och på enheterna, förekomst av skiftliga beslut och svar på samiska (bilaga 3),
- personalutveckling, beaktande av kunskaper i samiska vid nyrekrytering, uppgiftsanpassad språkutbildning i samiska, möjlighet till språkprov, beaktande av språkkunskaper i lönesättning, möjligheter till fortbildning i samiska (bilaga 4),
- förskoleverksamhet, antal och andel 0-6 åriga samiska barn i de olika intagningsområdena, samisktalande personal på de olika enheterna, förskoleverksamhet på samiska, språkbruk på de olika enheterna (bilaga 5),
- modersmålsundervisning, antal och andel samiska barn i skolornas årskurser, behov av modersmålsundervisning, lärare med kompetens i samiska på de olika enheterna, modersmålsundervisning i samiska (bilaga 6),
- äldreomsorgsverksamhet, antal och andel äldre samer i de olika äldreomsorgsområdena, samisktalande personal inom de olika äldreomsorgsverksamheterna, äldreomsorgens organisering på samiska, språkbruk på de olika enheterna (bilaga 7).

14 Exempel på ett språkprogram för samiska hos en myndighet

Godkänd av [det högsta beslutande organet 2000-00-00].

[Myndighetens namn] ger som myndighet sina invånare/avnamare/kunder en god service på samiska. Språkstrategin genomförs på sätt som nedan konkretiseras.

14.1 Allmänt

Genom ratificeringen av den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk samt Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter har Sverige åtagit sig att främja och skydda de nationella minoritetsspråken. Ratificeringen innebär att samiska, finska, meänkieli, romani chib och jiddisch erkänts som nationella minoritetsspråk och fått en särställning i Sverige. Samtliga dessa språk används av hävd i Sverige och skiljer sig tydligt från svenska språket. Dessutom talas språken av tillräckligt många i Sverige för att det ska finnas förutsättningar att bevara språken. Det handlar då inte enbart om att vårda och utveckla språket utan ibland också om att en generation som berövats sina språkliga rötter, återerövrar språket.

För att förtydliga de nationella minoriteternas rättigheter finns en *lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk (2009:724)*. Lagen innehåller bl.a. allmänna bestämmelser rörande samtliga nationella minoriteter, bestämmelser om förvaltningsområden för finska och samiska, bestämmelser om rätt att använda finska, meänkieli och samiska samt om uppföljning av efterlevnaden av lagen.

Språklagen ställer endast minimikrav på hur myndigheterna ska tillgodose de enskildas språkliga rättigheter. Myndigheterna får ge bättre språklig service än vad lagen förutsätter. Målet ska vara att synliggöra samiskan, öka den samiska språkkompetensen bland de anställda samt öka allmänhetens användning av samiska i kontakt med kommunen och övrig förvaltning.

14.2 Lägesbeskrivning

Underlag för behovet av språkservice på samiska har tagits fram genom kartläggning av [följande för myndighetsverksamheten relevanta områden]

- samer och samisktalande inom verksamhetsområdet, köns- och åldersfördelning, bosättningsmönster och andel av befolkningen,
- information på samiska, webbsidor, trycksaker, annonsering, skyltning, telefonsvar och mottagning, by-, gårds-, väg- och gatunamn och användning av godkända samiska namnformer,
- kontakter med enskilda, antal och andel samisktalande personal i telefonväxel, reception och övrig mottagning, på de olika förvaltningarna och enheterna, till-

gång till översättare/tolkar vid mottagning och på enheterna, förekomst av skiftliga beslut och svar på samiska,

- personalutveckling, beaktande av kunskaper i samiska vid nyrekrytering, uppgiftsanpassad språkutbildning i samiska, möjlighet till språkprov, beaktande av språkkunskaper i lönesättning, möjligheter till fortbildning i samiska,
- förskoleverksamhet, antal och andel 0-6 åriga samiska barn i de olika intagningsområdena, samisktalande personal på de olika enheterna, förskoleverksamhet på samiska, språkbruk på de olika enheterna
- modersmålsundervisning, antal och andel samiska barn i skolornas årskurser, behov av modersmålsundervisning, lärare med kompetens i samiska på de olika enheterna, modersmålsundervisning i samiska
- äldreomsorgsverksamhet, antal och andel äldre samer i de olika äldreomsorgsområdena, samisktalande personal inom de olika äldreomsorgsverksamheterna, äldreomsorgens organisering på samiska, språkbruk på de olika enheterna.

14.3 Samverkan med samerna

Företrädare från samiska organisationer inom verksamhetsområdet ges möjlighet att påverka och medverka vid genomförandet av språkprogrammet och genomföra olika informationssatsningar riktade till både den egna gruppen och majoritetsbefolkningen.

14.4 Samer och samisktalande

Möjligheten till en god språkservice förutsätter att [*myndighetens namn*] har tillräcklig information om den samisktalande befolkningen antal, ålders- och könsfördelning, bosättningsmönster m.m. Tillgänglig statistik uppdateras regelbundet.

14.5 Information på samiska

Information ges på samiska. Information ges främst genom [*följande för myndighetsverksamheten relevanta insatser*]:

- telefonservice på samiska
- kontakter på samiska med kommuninvånare och berörda
- trycksaker, information och blanketter på samiska
- skyltning på samiska
- annonsering och anslagstavlur på samiska.

14.6 Kontakter med enskilda samisktalande

Enskilda har rätt att bli bemötta på samiska. Detta betyder bl.a. att enskilda kan:

- använda samiska i alla kontakter med förvaltningen
- få behövlig information på samiska, i vissa fall med hjälp av tolkning.

14.7 Personalen

I handlingsplanerna garanteras tillräckliga språkkunskaper i myndighetsverksamhetens serviceproduktion *[på följande för myndighetsverksamheten relevanta sätt]*:

- samisktalande personal rekryteras
- uppgiftsanpassad språkutbildning erbjuds
- behovet av språkkunskaper beaktas i lönesättningen
- fortbildning erbjuds på samiska.

14.8 Förskoleverksamhet *[inom kommunerna]*

Språk och kultur är grundläggande för barns utveckling. Enheten för barn och utbildning svarar för att barn i samiskspråkiga familjer har tillgång till god barnomsorg och skola på samiska. Ett målmedvetet arbete för att stödja och främja språkutvecklingen utförs inom barnomsorgen.

Barn- och utbildningsförvaltningens alla enheter har granskat sin verksamhet i syfte att betjäna barn på samiska. En handlingsplan för samiska ska utarbetas. Målen i handlingsplanen ska kunna gälla för hela barn- och utbildningsförvaltningens alla enheter.

14.9 Modersmålsundervisning *[inom kommunerna]*

Enheten för barn och utbildning svarar för att barn i samiskspråkiga familjer har tillgång till modersmålsundervisning i samiska. Ett målmedvetet arbete för att stödja och främja språkutvecklingen utförs inom den grundläggande utbildningen och gymnasiet.

Barn- och utbildningsförvaltningens alla enheter har granskat sin verksamhet i syfte att betjäna barn och ungdomar på samiska. En handlingsplan för samiska ska utarbetas. Målen i handlingsplanen ska kunna gälla för hela barn- och utbildningsförvaltningens alla enheter.

14.10 Äldreomsorgsverksamhet *[inom kommunerna]*

Särskilt inom den sociala sektorn är samiskspråkig service viktig, eftersom språket är en av de mest centrala kvalitetsfaktorerna. Äldre människor har större krav att kommunicera på sitt modersmål. De upplever lätt otrygghet om de inte har möjlighet att formulera problem och frågor på sitt modersmål.

De samiskspråkiga ges samma språkliga service och bemöts med samma respekt oberoende av sitt modersmål. Ansvarsfullheten förverkligas genom att personalen och ledningen har förbundit sig i handlingsplanen att skapa en fungerande samiskspråkig miljö.

14.11 Synpunkter från allmänheten

Eventuella synpunkter på eller krav på förbättringar av den språkliga servicen riktas till den ansvariga för verksamheten. Särskilda blanketter för detta ska tillhandahållas

på alla serviceställen (Respons, bilaga 8). Uppenbara fel eller misstag i språkhanteringen åtgärdas omedelbart.

14.12 Uppföljning

[Myndighetens ledning] är ansvarig för förverkligande, utvecklande och uppföljning av myndighetens språkprogram.

[Myndighetens ledning] utvärderar årligen på basen av de olika enheternas rapportering hur språkprogrammet förverkligats. I utvärderingen redovisas och beaktas de eventuella synpunkter eller krav på förbättringar på den språkliga servicen som lämnats in. Företrädare för samerna ges möjlighet att delta i uppföljningsarbetet.

15 Exempel på en handlingsplan för samiska i förvaltningen

Nedan redovisas ett exempel på hur en handlingsplan kan utarbetas. Förslag tillblanketter redovisas i bilagor och kan fås i Word-format från Sametinget.

15.1 *[Myndighetens namn]* program för information på samiska

[Fullmäktige/Myndighetsstyrelsen] har *[2000-00-00]* i språkprogrammet för samiska beslutat att information ges på samiska. Information ges främst genom *[följande för myndighetsverksamheten relevanta insatser]*:

- telefonservice på samiska
- kontakter på samiska med kommuninvånare och berörda
- trycksaker, information och blanketter på samiska
- skyltning på samiska
- annonsering och anslagstavlur på samiska.

15.2 Handlingsplanens genomförande

Handlingsplanen för samiska har *[2000-00-00]* fastställts av *[nämnden/verksamhetschefen]*. Handlingsplanen för *[2000]* ska utvärderas och revideras senast *[2000-00-00]*. Eventuella synpunkter eller krav på förbättringar på den språkliga servicen rapporteras till verksamhetschefen/ansvarig tjänsteman.

15.2.1 Informationsskyldighet – åtgärder, ansvariga, tidsplan och statsbidrag

Verksamhet	Åtgärd	Ansvarig	Tidsplan, fr.o.m./t.o.m.	Statsbidrags- beräkning
------------	--------	----------	-----------------------------	----------------------------

[genom följande för myndighetsverksamheten relevanta insatser:]

Samråds- och informationsmöten, offentliga och/eller med samiska företrädare (välj alternativ)	<i>regelbundet enstaka inga</i>			
---	---	--	--	--

Personalen svarar i telefon och reception på samiska	<i>alltid vissa tider i enstaka fall inte alls</i>			
--	--	--	--	--

(välj alternativ)

Trycksaker och
webbsidor på
flera språk
(välj alternativ)

identiska på samiska och svenska
delvis på samiska
endast sammandrag på samiska
inget på samiska

Blanketter på
samiska
(välj alternativ)

identiska på samiska och svenska
delvis på samiska
endast sammandrag på samiska
inget på samiska

Annonsering
på samiska
(välj alternativ)

identiska på samiska och svenska
delvis på samiska
endast sammandrag på samiska
inget på samiska

Skyltning på
samiska
(välj alternativ)

identiska på samiska och svenska
delvis på samiska
endast allmänt på samiska
inget på samiska

Skyltar om
personalens
språkkunnighet
(välj alternativ)

för all personal
för samisktalande
för vissa
för inga alls

By-, gårds-, väg-
och gatunamn
på samiska
(välj alternativ)

genomgående
delvis
i enstaka fall
inte alls

Godkända
samiska
namnformer i
övrigt används
(välj alternativ)

genomgående
delvis
i enstaka fall
inga alls

Respons-
blanketter
tillgängliga
(välj alternativ)

på webben
i receptionen
hos all personal
på blankettställ/hyllor
inte alls

16 Referenser

- Citizens Charter*: < <http://www.citizenscharter.org/index.htm> > besökt den 1 februari 2010
- European Charter for Regional or Minority Languages*: < <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/HTML/148.htm> > besökt den 1 februari 2010
- Finlex 1086/2003; *Samisk språklag*
- Framework Convention for the Protection of National Minorities*: < <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm> > besökt den 1 februari 2010
- Giella*: < <http://www.giella.org/artikkel.aspx?AId=1859&back=1&MIId=1082> > besökt den 1 februari 2010
- Institutet för språk och folkminnen*: < <http://www.sofi.se> > besökt den 1 februari 2010
- LOV-1987-06-12-56, *Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven)*
- Ortnamnrådet*: < http://www.lantmateriet.se/templates/LMV_Page.aspx?id=3049 > besökt den 1 februari 2010
- Prop. 1998/99:143, *Nationella minoriteter i Sverige*
- Prop. 2008/09:158, *Från erkännande till egenmakt*
- Prop. 2009/10:1, *Budgetpropositionen för 2010*
- Sameskolstyrelsen*: < <http://www.sameskolstyrelsen.se> > besökt den 1 februari 2010
- Sametinget i Finland*: < <http://www.samediggi.fi> > besökt den 1 februari 2010
- Sametinget i Norge*: < <http://www.samediggi.no> > besökt den 1 februari 2010
- Sametinget i Sverige*: < <http://www.sametinget.se> > besökt den 1 februari 2010
- SFS 1988:950, *Lagen om kulturminnen*
- SFS 1992:394, *Gymnasieförordningen*
- SFS 1992:1433, *Sametingslagen*
- SFS 1993:1709, *Postförordningen*
- SFS 1994:1194, *Grundskoleförordningen*
- SFS 1995:205, *Sameskolförordningen*
- SFS 2001:453, *Socialtjänstlagen*
- SFS 2009:600, *Språklagen*
- SFS 2009:724, *Lagen om minoriteter och minoritetsspråk*
- SFS 2009:1299, *Förordningen om nationella minoriteter och minoritetsspråk*
- Språkförbindelser i förvaltningen*: < http://www.kunnat.net/k_perussivu.asp?path=255;264;599;22035;140000;15321 > besökt den 1 februari 2010
- SOU 1975:100, *Samerna i Sverige*
- SOU 1990:84, *Språkbyte och språkbevarande*
- SOU 1999:125, *Samerna – ett ursprungsfolk i Sverige*
- Sveriges Kommuner och Landsting*: < <http://www.skl.se> > besökt den 1 februari 2010
- Svonni, Mikael (2008) *Språksituationen för samerna i Sverige i Samiskan i Sverige*, Sametinget
- United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*: < http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_en.pdf > besökt den 1 februari 2010

17 Bilagor

Bilagorna finns att ladda ner på Sametingets webbplats:
www.sametinget.se/sprakhandbok

Lägesbeskrivningen:

- Samer och samisktalande (bilaga 1)
- Informationen (bilaga 2)
- Kontakter med enskilda (bilaga 3)
- Personalutveckling (bilaga 4)
- Förskoleverksamheten (bilaga 5)
- Modersmålsundervisning (bilaga 6)
- Äldreomsorgsverksamheten (bilaga 7)

Respons på språkservicen (bilaga 8)